

LUND UNIVERSITY

Är vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i skolan samma sak som vetenskap och beprövad erfarenhet i hälso- och sjukvård?

Persson, Johannes

Published in:

Vetenskap och beprövad erfarenhet - skola

2017

Document Version:

Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Persson, J. (2017). Är vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i skolan samma sak som vetenskap och beprövad erfarenhet i hälso- och sjukvård? I *Vetenskap och beprövad erfarenhet - skola* Lund University.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

CC BY-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

VETENSKAP
OCH BEPRÖVAD
ERFARENHET
SKOLA

Innehåll

Förord	7
NILS-ERIC SAHLIN	
Forskningsbasering för god skolutveckling	9
EVA MINTEN	
Undervisning på vetenskaplig grund	19
LENA ADAMSON	
Skolutveckling på vetenskaplig grund	29
STEFAN NORRESTAM SARA ALFREDSSON	
VBE i högre utbildning och skola	39
ANDERS PERSSON JOHANNES PERSSON	
Är VBE i skolan samma sak som VBE i hälso- och sjukvård?	49
JOHANNES PERSSON	
Medverkande	67

ISBN 978-91-983575-2-3

© VBE programmet och författarna

Grafisk form Johan Laserna

Tryckt av Media-Tryck, Lunds universitet, Lund 2017

- Consequences for Professionals. *Scandinavian Journal of Educational Research* 57(1):16–32.
- Maudsley, G. och Strivens, J. (2000). 'Science', 'critical thinking' and 'competence' for Tomorrow's Doctors. A review of terms and concepts. *Medical Education* 34(1):53–60.
- Persson, A. (2015). Framed School frame factors, frames and the dynamics of social interaction in school. *Scandinavian Journal of Educational Research* 59(5):499–514
- Skolverket. (2012). Promemoria om vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. (dnr 00-2012:1700).
- Skolverket. (2013). *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*
- Tham, C. (1997). *Kritiskt tänkande*. I: A. Persson (red.), *Kvalitet och kritiskt tänkande*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Är vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i skolan samma sak som vetenskap och beprövad erfarenhet i hälso- och sjukvård?

JOHANNES PERSSON

Begreppet 'vetenskap och beprövad erfarenhet' har åtminstone sedan 1829 års licentiat- eller läkared spelat en framträdande roll inom svensk hälso- och sjukvård (Kock 1939, 281):

Och som mig rättighet nu meddelas att utöfwa läkarekonsten, så will och skall jag i sjukdomars behandling endast använda sådane medel, hvilka erfarenheten, wetenskapen och mogen pröfning godkänt,

Bestämmelsen i dess moderna formulering ingick i läkarinstruktioner mellan 1890 och 1994 och har därefter ingått i olika lagar, till exempel patientsäkerhetslagen. Genom

skollagen 2010 har begreppet blivit centralt i skolans värld också.

Om det nu är samma begrepp vi har att göra med? Skillnaderna och likheterna mellan vetenskap och beprövad erfarenhet i de två sektorerna är oerhört intressanta i sig själva, och de är också av stor praktisk betydelse.

'Vetenskap och beprövad erfarenhet' används i delvis olika betydelser

Uttrycket "beprövad erfarenhet" förekommer drygt 600 gånger i Läkartidningen 1996–2015. Persson och Wahlberg (2015) fann att användningarna fördelar sig på sex begreppsliga dimensioner; i tabellen intill ges några exempel på användningar som passar in i dimensionerna.

I materialet finns det exempel på användningar som uteslutande betonar dimension 1 och andra som helt betonar dimension 6. Trots sin (kanske minst) tvåhundraåriga närvaro inom hälso- och sjukvårdssektorn förstås beprövad erfarenhet fortfarande på delvis olika sätt. Begreppet 'ungkarl' kan man förstå i termer av nödvändiga och tillräckliga villkor för att vara ungtkarl (man måste till exempel vara ogift). Andra begrepp, som till exempel 'spel', kan inte analyseras så; däremot liknar olika spel varandra på intressanta sätt. Användningen av 'beprövad erfarenhet' påminner mer om 'spel' än 'ungkarl' i dessa avseenden. Det som gör att något anses gå från att vara "bara erfarenhet" till "beprövad erfarenhet" har dock ofta att göra med vilken

1. prövningens allvar	Om man slår på "beprövad" i ordboken från 1850 står det "noga, sorgfälligt prövad". Beprövad erfarenhet är nogga prövad.
2. praktiken som ursprung	Ett exempel från Läkartidningen: "Mycket som görs inom den beprövade erfarenheten är bra. Man ska inte underskatta behovet av ny teknologi." Den beprövade erfarenheten har sin grund i att man gör något nytt, i praktiken, som får fäste.
3. praktiken som prövningsmekanism	Klinisk erfarenhet av en medicinsk åtgärd är viktig, den kompletterar andra prövningsmekanismer, som t ex laboratorieförsöken. Fungerar åtgärden verkligen i praktiken? Ger den bättre resultat för oss än alternativen? Genom att pröva detta, i praktiken, växer den beprövade erfarenheten.
4. praktiken som evidens	Genom olika kvalitetsregister, dit man rapporterat in åtgärder och utfall, ges tillgång till massor med data om olika praktiker. Ur dessa kan man sluta sig till vad som är i överensstämmelse med beprövad erfarenhet.
5. erfarenhetens utbredning: personen	Ibland vill man anställa personal som har beprövad erfarenhet av något speciellt
6. erfarenhetens utbredning: kollektivet	Ibland menar man att beprövad erfarenhet måste vara delad av många

sorts prövning erfarenheten – till exempel den medicinska åtgärden – genomgått och/eller hur utbredd och accepterad åtgärden är.

Är begreppet mer väldefinierat i skolans värld? En studie av de drygt 200 gånger som "beprövad erfarenhet" använ-

des i tidskrifterna *Lärarnas Tidning*, *Pedagogiska magasinet* och *Förskolan* under perioden 2002–2015 ger ungefär samma bild av användningen. Skolverket föreslog dock tidigt begreppspreciseringar av beprövad erfarenhet i riktning mot dimensionerna 1 och 6 (Skolverket 2012, Skolverket 2013), och de preciseringarna harmonierade väl med tidigare preciseringar av begreppet i högskolans värld, även om det ingalunda är så att dessa tidigare användningar helt saknade de andra dimensionerna. Högskoleverket (2008, 24) skriver till exempel: "Idealet är att den vetenskapligt kompetente läraren också har egen beprövad erfarenhet som lärare i det allmänna skolsystemet", vilket pekar mot dimension 5.

Komplement

Jag ska kort beskriva två förhållanden som kan kasta ljus över mekanismerna bakom variationen. Det första är *komplement*-förhållandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet. Man behöver vetenskap och beprövad erfarenhet inom en viss sektor för att uppnå vissa målsättningar och leva upp till vissa krav. Beroende på vad den relevanta vetenskapen kan bidra med så behöver den i högre eller lägre grad kompletteras med beprövad erfarenhet av ett visst slag, och *vice versa*. Trycket på vetenskaplig utveckling inom ett fält ökar med skepsisen i fråga om effektiviteten hos de åtgärder som utgör den beprövade erfarenheten. Behovet av beprövad erfarenhet blir å andra sidan tydligt

när den vetenskapliga kunskapen ligger för långt från det praktiskt användbara. Som Skolverket säger: "Beprövad erfarenhet och vetenskaplig grund är kunskapskällor som kompletterar varandra" (Skolverket 2012).

"En tegelhop är inget tempel"

Fram till 1800-talets mitt fanns starka skäl att komplettera vetenskaplig medicinsk kunskap med beprövad erfarenhet om vilka medicinska åtgärder som var effektiva. Den vetenskapliga kunskapen på det medicinska området var inte tillräcklig eller tillräckligt användbar, även om kravet på vetenskap var viktigt för att komma till rätta med vissa former av kvacksalveri. Den beprövade erfarenheten bidrog då med viktiga belägg för och emot effektiviteten av olika medicinska åtgärder. Om man jämför med läget idag så är behovet av beprövad erfarenhet i hälso- och sjukvården annorlunda på flera områden. På områden där den vetenskapliga kunskapen är god kommer den beprövade erfarenheten främst in som komplement när det gäller frågan om en viss medicinsk åtgärd, som man vet är effektiv i allmänhet, är rätt åtgärd i det enskilda fallet (det vill säga en betydelse som har med dimension 3 att göra). Det är två ganska olika krav på beprövad erfarenhet det handlar om. I första fallet behövs en process som tillförlitligt kommer fram till kunskap om effektiva åtgärder; i andra fallet en förmåga att bedöma den externa validiteten. Förändringen över tid beror på att den vetenskapliga kunskapen om effektiva åtgärder

utvecklats starkt, men det kan också bero på att vad man räknar som medicinsk vetenskap ändrats över tid. Det vetenskapsbegrepp som flera av författarna i den då viktiga tidskriften *Hygiea* försvarar vid tiden för begreppets införande i läkarinstruktionen 1890 betonar andra aspekter än vad dagens evidens-influerade tänkande gör. Här ett exempel:

... af kändedomen om enstaka fakta eller tilldragelser blir ingen vetenskap, massor af dem, hopade i huru stor mängd som helst, utgöra icke heller vetenskap – en tegelhop är icke ett tempel –; det är den organiserade kändedomen om dem, om deras sammanhang sins emellan, om deras natur, om lagarne, som styra hvarje vetandes grupp, som allena binder tillsammans de spridda iakttagelserna till vetenskap. (Rossander 1885, 400)

Enskilda kunskaper på ett område – utan teorier och modeller som bidrar med en förståelse av helheten – kan aldrig utgöra vetenskap, oavsett hur väl testade och effektiva åtgärderna är. Det var läkaren Carl J. Rossanders uppfattning. Det är uppenbart, att med en sådan uppfattning blir det praktiska värdet av att ta fram beprövad erfarenhet stort på nya medicinska områden. Beprövad erfarenhet behöver inte hänga ihop i välordnade system, utan den kan grunda sig på mer spridda iakttagelser. Sammantaget kan den vara mer lik en tegelhop än ett tempel. Vetenskapen är naturligtvis oerhört viktig, men den tar tid att bygga, om vi ansluter oss till Rossanders begrepp.

Tegelhoparna är inte färre idag, åtminstone inte inom nya kunskapsområden, men idag kvalificerar de ibland som vetenskap, bara testen de genomgått varit stringenta nog. Det moderna vetenskapsbegreppet kräver andra saker än Rossanders. Skillnaden i förståelse av vad vetenskap är påverkar i sig vad som räknas som vetenskap och vad som räknas till den beprövade erfarenheten.

Kontext

Det andra förhållandet kan vi kalla för *kontext*-förhållandet. Det har att göra med att uttrycket ”vetenskap och beprövad erfarenhet” och uttryck som i hög utsträckning liknar det uttrycket förekommer i olika bestämmelser, lagtexter och andra sammanhang. Olikheter i dessa ger upphov till variation i hur begreppen (bäst) preciseras.

Det är dags för en konkret jämförelse med skolans värld. Sedan 2010 står det i skollagen att ”utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet”. Betyder det att begreppet vetenskap och beprövad erfarenhet finns i både hälso- och sjukvården och i skolans värld? Att frågan inte är helt enkel att besvara beror bland annat på att det finns flera intressanta skillnader mellan själva formuleringen i skollagen och de bestämmelser som länge funnits i hälso- och sjukvården. Redan de omedelbara kontexterna skiljer sig alltså åt:

Skollag 2010	Läkarinstruktioner etc. från 1890 och framåt (generisk version)
Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet	Den medicinska åtgärden ska vara i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet
Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet	Den medicinska åtgärden ska vara i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet
Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet	Den medicinska åtgärden ska vara i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet

Redan med utgångspunkt i dessa skillnader finns det flera anledningar att misstänka att vetenskap och beprövad erfarenhet skiljer sig åt mellan hälso- och sjukvård och skola:

a) *Utbildning är inte en åtgärd.* Vi vet att goda experiment kräver väl avgränsade interventioner och att man vet vilka precisa effekter som man är ute efter, speciellt om man vill få kunskap om orsakssamband eller testa vetenskapliga hypoteser. Medicinska åtgärder är ofta väl avgränsade. Utbildning förstås däremot vanligtvis som ett mer komplext fenomen. Det är därför inte helt enkelt att undersöka en utbildnings effektivitet genom ett experiment eller annan interventionsstudie, och det är därför också naturligt att den relevanta vetenskapliga grunden och beprövade erfarenheten ser olika ut i hälso- och sjukvård och i skola.

Jag vill lägga till två saker här för att undvika missförstånd. Det första är att det finns lagtext för hälso- och sjukvården som liknar skollagen i detta avseende. I patientlagen står det till exempel att "patienten ska få sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som är av god kvalitet och som står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet". Omsorgsfull hälso- och sjukvård omfattar, liksom utbildning, en hel del mer än väldefinierade åtgärder. Så också inom hälso- och sjukvården och lagstiftningen kring den finns intressanta skillnader av samma typ som mellan skola och hälso- och sjukvård. Det andra är att skillnaden mellan åtgärd och utbildning inte har något i sig att göra med frågan om bra interventionsstudier är lättare att göra inom den ena eller andra sektorn. Man kan naturligtvis välja att fokusera på vissa specifika åtgärder i skolan och försöka följa vad just de leder till för specifika effekter. Men de resultaten svarar typiskt inte på frågor om utbildningen och de mål man satt upp för den.

b) *Att vila på en grund är inte att vara i överensstämmelse med.* Något kan vara i överensstämmelse med utan att vila på den grunden. Överensstämmelse kan bero på slump eller någon extern faktor, men vilar på något gör man bara om man utvecklas ur detta något (jämför Persson, Anttila och Sahlin 2017). På det viset är kopplingen som skollagen skriver fram mellan vetenskap och praktik starkare än vad läkarinstruktionerna formulerade:

Att undervisningen är forskningsbaserad innebär att forskningen är den grund på vilken undervisningen vilar, istället för att forskningen är något parallellt som anknyts till undervisningen. (SOU 2008:109, 192)

På ett annat sätt är kopplingen till vetenskap svagare, för något kan vila på en grund (låt oss säga Vygotskijs syn på lärande) och sedan utvecklas på ett sådant sätt att slutresultatet inte är i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet (dagens utbildningsvetenskapliga rön).

c) *Vetenskaplig är inte samma som vetenskap.* "Vetenskaplig" pekar mer mot processen eller attityden och "vetenskap" mer mot det samlade resultatet. Intrycket är också att det här är något som skolvärlden tagit fasta på. Skolverkets "samlade hållning" 2012 var att följande förtydligande kunde göras:

Begreppet vetenskaplig(t) grund/förhållningssätt innebär att kritiskt granska, pröva och att sätta enskilda faktakunskaper i ett sammanhang. (Skolverket 2012)

Den här förståelsen av vetenskaplig grund är, skulle jag vilja hävda, avlägsen från kravet på att en medicinsk åtgärd ska vara i överensstämmelse med vetenskap. Jag tror vidare inte att preciseringen är tillfredsställande, i synnerhet inte när den appliceras på frågor om utbildningens innehåll. Där- emot är det intressant att notera likheten med Rossanders

vetenskapsbegrepp i betonet av att sätta in enskilda kunskaper i ett sammanhang.

Slutsats

Det finns minst tre kontextuella skillnader i själva lagparagraferna som vi jämför som är betydelsebärande och som påverkar tolkningen av och innehållet i vetenskap och beprövad erfarenhet i hälso- och sjukvård och skola. Vidare är det tydligt att en del av det arbete med vetenskap och beprövad erfarenhet som kvarstår inom skolans värld har att göra med att klargöra begreppet inom dess olika användningsområden. De preciseringar som olika myndigheter inom skola och högskola föreslagit är viktiga steg på vägen, men flera av dem är fortfarande bristfälliga. Det är för tidigt att slå sig till ro med den förståelse av begreppet som hittills vuxit fram i skolans värld.

Referenser

- Högskoleverket. (2008). Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen.
- Kock, W. (1939). Svenska Läkareeder. *Medicinska Föreningens Tidskrift* 11:276–283.
- Persson, J., Anttila, S. och Sahlin, N.-E. 2017 (i tryck). Hur förstå "och" i "vetenskap och beprövad erfarenhet"? *Filosofisk Tidskrift*.
- Persson, J. och Wahlberg, L. (2015). Vår erfarenhet av beprövad erfarenhet: några begreppsprofiler och ett verktyg för precisering. *Läkartidningen* 112 (49).

Rossander, C. J. (1885). Om kirurgin såsom vetenskap. Installationsföreläsning af prof. Carl J. Rossander d. 21 maj 1885. *Hygiea* 47 (7):398–408.

Skolverket. (2012). Promemoria om vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. (dnr 00-2012:1700).

Skolverket. (2013). *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken.*

SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning.* Stockholm.

Medverkande

LENA ADAMSON är docent i psykologi och myndighetschef för Skolforskningsinstitutet.

SARA ALFREDSSON är utvecklingsledare i Utbildningsförvaltningen i Lunds kommun.

EVA MINTEN är fil.dr och undervisningsråd vid Skolverket.

STEFAN NORRESTAM är utbildningsdirektör för Utbildningsförvaltningen i Lunds kommun.

ANDERS PERSSON är professor i utbildningsvetenskap respektive sociologi vid Lunds universitet.

JOHANNES PERSSON är professor i teoretisk filosofi vid Lunds universitet.

